

Cəlal ÜSTƏR (1947, İstanbul) - tanınmış türk tərcüməçisi, yazarı və nəşriyyat redaktorudur. Oğlanlar üçün ingilisdilli Robert liseyin və İstanbul Universitetinin İngilis filologiyası fakültəsinin məzunudur.

İlk tərcümələri 1960-cı illərin ikinci yarısından başlayaraq, "Yeni dərgi"də işıq üzünə görüb. Bir müddət "Gəlişim", "Adam", "Cem", "Afa", "Payel", "Remzi", "Aydınlıq" və "İlətişim" nəşriyyatları ilə əməkdaşlıq edib. 1986-93-cü illərdə "Cümhuriyyət" qəzetinin mədəniyyət şöbəsində çalışıb. Corc Tomsonun "Miladdan öncə Egey sahillərində" kitabının tərcüməsinə görə 1983-cü ildə "Yazko Çeviri" jurnalının təsis etdiyi "Əzra Erhat ödülü"nə layiq görülüb.

1970-ci ildən bəri C.Tomsonun, Yaroslav Haşekin, David Herbert Lourensın, Xan Suyinin, Ayris Merdokun, O'Flayertinin, Makkiocçinin, Xorxe Luis Borxesin, Con Börçerin, Mario Varqas Lyosanın, İsmail Kadarenin, Corc Oruellin, Paolo Koelvonun, habelə dünyanın bir çox siyasət liderinin (K.Marks, F.Engels, V.Lenin, İ.Stalin və M.Dun) əsərlərini türk dilinə qazandırılıb.

2004-cü ildən başlayaraq, uzun müddət "Can" nəşrlər evində baş redaktor vəzifəsində çalışıb. Sonrakı dövrdə isə "Cümhuriyyət" qəzetinin Mədəniyyət və sənət əlavəsinə redaktorluq edib.

"Tərcümə - heç vaxt bitməyəcək bir məşğuliyyətdir"

Görkəmli türk tərcüməçisi Cəlal Üstər ilə müsahibə

Jurnalist Aysə Əcənin tərcüməçilik fəaliyyəti və ədəbi yaradıcılıq ilə bağlı suallarına Türkiyənin tanınmış çevirmənlərindən biri sayılan Cəlal Üstərin verdiyi cavabları oxucularımızın diqqətinə təqdim edirik.

Çevirəcəyim mətni seçərkən məndən ötrü həlledici meyarlar silsiləsinə gəldikdə isə, ən önəmli məqam - həmin yazıcının və ya kitabın ruhən mənə yaxın olmasıdır. Yeri gəlmişkən, bir-birləriylə hər hansı orta qəhətləri olmamasına rəğmən, mənə son dərəcə doğma gələn, hətta oxuma prosesində dilimizə çevirməyə başladığım kitablar sırasına Xuan Rulfonun "Alovlanan vadi", Corc Tomsonun "Miladdan öncə Egey sahillərində", Xorxe Luis Borxesin "Ələflığın əzəli tarixi", "Atlas" və "Yeddi gecə" kitabları, Yaroslav Haşekin "Cəsur oşqar Şveyk" əsərləri daxildir.

- Şəxsən sizin üçün tərcümə prosesi hansı mərhələlərdən ibarətdir?

- Tərcümə prosesini illah, mərhələlərə ayırmaq lazım gələrsə, oxuma mərhələsi digərlərindən daha əhəmiyyətlidir. Həm də əgər tərcümə ediləcək mətn bədii əsərdirsə. Bunu deyərək, mən tərcüməçiləri yazarlarla bir tutmaq istəmirəm, əlbəttə, amma bütün usta yazarlar kimi, usta çevirmənlər də ilk növbədə diqqətli oxuculardır. Çevirəcəyiniz əsərin dilinə, üslubuna, quruluşuna, anlatım tərzinə və ruhuna son ilk növbədə dərinlən yiyələnməlisən. Bunlara əlavə kimi, bəyəm, hansısa mərhələlər silsiləsindən söz edilə bilirmi ki?! Şəxsən məndən soruşsanız (zəhmət olmasın) də tərcüməçiyə tam sərbəstlik tanımaq vacibdir.

- Bəs həmin mərhələlər içərisində sizə ən problemli və müşkül görünən hansıdır?

- Tərcümə prosesində qət edilən mərhələlərin ən qarışıq və problemli olanı - çevirdiyiniz kitabın orijinal quruluşu və üslubu ilə onu çevirdiyiniz dilin quruluşu və

həmin dildə seçəcəyiniz üslub arasındakı "ahəng"i, "uyğunluq"u yaxalamaqdır. Heç şübhəsiz, təkcə çevirdiyiniz mətn yox, bir müddət sonra ortaya qoyacağınız tərcümə mətni də orijinal mətn sayılmaqdadır. Sadəcə, bir xüsusu unutmaq olmaz - bunların birincisi olmadan ikincisi mümkün olmazdı. Bəli, tərcümədə ən ziddiyyətli, yaxşı, gələn, ziddiyyətli deməyə də, ən müşkül mərhələ, mənim qənaətimcə, çevirmənin əsərinə çevirdiyi müəllifin qılığına, qılıfına, özünüifadə üslubuna bürünməyə səy göstərdiyi mərhələdir. Bu əsnada, son tərcümə etdiyiniz qələm sahibinin "dərisi"ne girməyi, onun ruhunu öz içinə çəkməyi bacarmalısan. Sözügedən mərhələdəki çevirməni, adətən mən Protey kimi tanıyan və diləyi istənilən şəkllə girməyi bacaran o ahl kahinə bənzədirəm.

- Çevirdiyiniz mətn çapa getməzdən öncə redaktordan başqa hər hansı oxucunuza olmur? Həmin oxucuların tərcümənizə dair aldığınız rəylər əsasında, hansı məqamlarla bağlı olurlar və onları nəzərə alaraq, mətnə hansısa dəyişikliklər etməyi uyğun sayırsınız?

- Səmimi etiraf etməliyəm ki, bir-iki xüsusi halı çıxmaq şərtilə, mən öz tərcümə mətnlərimi çapdan öncə heç kəsə oxutdurmuram.

- Tərcüməniz nəşr olundandan sonra onu oxuyacaq insanların hansı mütaliə macerasına qapılmasını arzu edirsiniz?

- Tərcümə etdiyim kitabla bağlı oxucuya hər hansı mütaliə macerası-filan təvsiyə etməzdim. Bir kitabı nə qədər ustalıqla öz dilinizə çevirirsiniz, o mütaliə macerasına da bir o qədər oxucuya aşılanmış sayılırsınız. Tərcüməçinin əsas missiyası - mütaliə prosesində oxucu ilə müəllif arasında yerli-

Tərcümə prosesini illah, mərhələlərə ayırmaq lazım gələrsə, oxuma mərhələsi digərlərindən daha əhəmiyyətlidir. Həm də əgər tərcümə ediləcək mətn bədii əsərdirsə. Bunu deyərək, mən tərcüməçiləri yazarlarla bir tutmaq istəmirəm, əlbəttə, amma bütün usta yazarlar kimi, usta çevirmənlər də ilk növbədə diqqətli oxuculardır.

Çevirəcəyiniz əsərin dilinə, üslubuna, quruluşuna, anlatım tərzinə və ruhuna son ilk növbədə dərinlən yiyələnməlisən.

Bunlara əlavə kimi, bəyəm, hansısa mərhələlər silsiləsindən söz edilə bilirmi ki?! Şəxsən məndən soruşsanız (zəhmət olmasın) də tərcüməçiyə tam sərbəstlik tanımaq vacibdir.

dibli çökülməkdir. Bu məqamda onu da xüsusi vurğulamalıyam ki, son illərdə oxucular arasında səviyyəli tərcüməni dəyərləndirmə və duyma həssasiyyəti xeyli dərəcədə artıb. Bununla yanaşı, çap olunan kitabların böyük əksəriyyəti tərcümə ədəbiyyatı olsa da, tərcümə sənəti barədə elə də çox müzakirələr açılmır, tərcümə mətnləri geniş mübahisələr doğurmur, tərcümələrin tonqidi üzrə sahə də yetərincə inkişaf etməyibdir.

- İrəlindəki sualları isə sizə həm tərcüməçi, həm redaktor, həm də bütövlükdə bir nəşrə məsul şəxs kimi ünvanlayacağam. Çalışdığınız nəşriyyatda dilimizə çeviriləcək kitabların seçimi prosesində hansı meyarları əsas götürürsünüz?

- "Can" nəşriyyatı - son 25 il boyu öz meyarlarını hərtərəfli dəqiqləşdirmiş nəhəng bir qurumdur. İlk növbədə, bədii əsərlər üzrə ixtisaslaşdıqımızdan nəşr planlarına saldıqımız kitablar baxımından ən vacib çəkilməz meyar - ədəbi səviyyədir, yəni səviyyəli ədəbiyyatdır. Missiyamız da - dünya ədəbiyyatının ən müxtəlif dövrlərini, üslubu və çərəyanlarını təmsil edən keyfiyyətli əsərləri ana dilimizə qazandırmaq, oxucularımıza çatdırmaqdır.

- Bəs tərcümə olunması barədə qərar gələn mətnlərin hansı çevirmənlərə həvalə olunması əsnasında hansı meyarlarla hərəkət edirsiniz?

- Bu sualın ümumi xarakterli bir cavabı var: bir yandan səviyyəli tərcüməçilərlə əməkdaşlıq qurmalıyıq, digər yandan isə cavan tərcüməçiləri də sinamalı, öz istedad və sənətiylə seçilənləri uyğun macərəyə salmaqla, peşəkər inkişafına şərait yaratmalıyıq. Nəşriyyat usta tərcüməçilər ilə gələcəkdə bir ustaya çevriləcək çevirmən-

- Dilimizə çevirəcəyiniz mətni seçərkən hansı özəllik və məqamlar həlledici önəm daşıyır?

- Əvvəllər, yəni 1960-cı, 1970-ci, hətta 1980-ci illərdə, nə nəşriyyatlar bu qədər inkişaf etməmişdi, nə də xarici dillərdəki kitabların indiki qədər əlyəton idi. Bu səbəbdən də həvəslı, işini həm bilən, həm də sevən tərcüməçilər özlərinin sevilib-böyüdükləri kitabların çapını nəşriyyatlara təvsiyə edirdilər, hər hansı məşğul-filan ummadan da nəşriyyatlara bir növ "bədii redaktorluq" xidmətlərini göstərirdilər. Sözügedən onilliklərdə nəşriyyat rəhbərlərinin deyil, məhz tərcüməçilərin seçib, təqdir edildiyi kitablar işıq üzünə görürdü. Zaman ötdü, əsasən, 1980-ci illərdən etibarən nəşriyyatlar kifayət qədər formalaşdı, nəşriyyat sahibləri nəşrə məsul şəxslərin və redaktorların kitabçılıqdakı rolunu daha aşkar anlamağa başladılar. Bu sayədə nəşriyyatlar ilə tərcüməçilər arasında qurulmuş münasibətlər də daha peşəkər mərhələyə adlandı. Nəticədə nəşriyyatların tərcüməçilərə təvsiyə elədikləri kitabların sayı daha da artıdı.

Sualınızı cavablamazdan öncə belə bir giriş etməyə görə dəyüdü, çünki çevirəcəyiniz mətni fərdi meyarlarla əsasən seçməyə haqqı həmişə çevirməndə olmur. Məsələn, Ayris Merdokun "İtalyan qızı" adlı romanının tərcüməsini mənə "e" nəşrlər evinin rəhbəri Aydın Əməc, Corc Oruellin "Heyvan ferması" əsərini dilimizə çevirməyi isə "Can" nəşriyyatının direktoru Erdal Öz təklif etmişdi.

Bununla yanaşı, uzun illərdən bəri türk dilinə çevirdiyim kitabların böyük əksəriyyətini məhz öz təşəbbüslə seçdiyimi söyləyə bilərəm. Bir də ki təvsiyə edilən kitabı çevirib-çevirməmək qərarını son nəticədə tərcüməçi özü verir.

Ədəbiyyat ƏZƏTİ

ləri bir çatı altında toplamağı bacaran bir məktəb rolunu üstlənəcəkdir.

- Sizə təhvil verilən tərcüməni çapa hazırlayarkən hansı iş planı üzrə hərəkət edirsiniz? Tərcümə mətnində gerçəkləşməsinə nəzərdə tutduğunuz dəyişiklikləri çevirmənlə bir araya gələrək, heç müzakirə edirsinizmi?

- Redaktorun işi - əlinin altındakı kitabı tək-cə tərcüməsi baxımından deyil, hər baxımdan nəşrə hazır vəziyyətə gətirməkdir. Yəni o, tək tərcümə mətninə yox, hər xırda təfərrüata diqqət yetirməyə məcburdur. Bəlkə həmin kitabı bir Ön söz yazmaq, ya da yazdırmaq zərurəti də doğa bilər. Bəlkə kitab hələ illüstrasiyalarla da təmin olunmalıdır. Dediym odur ki, redaktor sırf tərcüməni deyil, bütövlükdə kitabı nəşrə hazırlayır. Tərcümə isə həmin fəaliyyətdəki ən vacib qismdir. Təhvil aldığınız mətnə etməyi düşündüyünüz dəyişiklikləri əgər onun ikinci müəllifi sayılan tərcüməçi ilə müzakirə eləsəniz, gəldiyiniz nəticələr, heç şübhəsiz, daha güvənli olacaq. Bir də ki, bu cür əməkdaşlıq həm tərcüməçinin, həm də nəşriyyatın özünün inkişafına münbit şərait yaradır.

- Sizin təsəvvürünüzdə görə redaktor ilə tərcüməçinin ən ideal əməkdaşlıq münasibətləri necə qurulmalıdır?

- Hansı əməkdaşlığın ideal olacağını deməyəcəyəm. Bununla yanaşı, bir məqamı vurğulamaqda fayda var: Tərcümə - heç vaxt bitməyəcək bir məşğuliyyətdir. Bu fikri dilə gətirərkən, təbii ki, mən əllərdəki mətnin tərcüməsini aylarla, bəzən isə, hətta illərlə bitirə bilməyən çevirmənləri nəzərdə tutmuram. Demək istədiyim - ən usta tərcüməçinin də mətnində uyğunsuzluqların qarşınıza çıxma ehtimalıdır. Buna görə də tərcümə mətninin təcrübəli redaktorun əlindən keçməsi real düşünməyə qadir bir çevirmən üçün böyük şans sayılmalıdır. Redaktor ilə tərcüməçinin əməkdaşlığından umulan yeganə məqsəd - tərcümənin mümkün versiyalarından ən üstünü oxuculara təqdim etməkdir. Ancaq bu işdə daha sağlam bir nəticənin ortaya çıxmasından ötrü üzərində işlədiyi mətnə və orijinal əsərin müəllifinə redaktorun da ən azından tərcüməçi qədər aşina olması mütləq şərtidir. "İdeal" adlandırdığınız o əməkdaşlıq redaktor ilə tərcüməçinin bir-biriylə didişmədən, ən qüsursuz nəticəni ortaya qoymaqdan ötrü ciddi şəkildə işbirliyi nəticəsində mümkündür.

- Bəs nəşrinə hazırladığınız tərcümə mətni ilə tanış olacaq oxucuların hansı mütaliə macərasına qapılmasını arzu edirsiniz?

- Daha öncə də bildirdiyim kimi, oxucunun "mütaliə macərası" onun özündən başqa heç kəs üçün maraqlı deyil. Mənim zənnimcə, bir nəşriyyat üçün tərcümə kitablarının ən arzuolunan, bir növ ideal oxucusu - dilimizə çevrilən kitabları tənqidi gözlə oxuyan, öz rəy və təkliflərini nəşriyyata göndərməkdən əsla çəkinməyən oxucudur.

Dilimizə çevirdi:
Azad YAŞAR

